

שואת יהדות סלובקיה בראי מחקר הספרות

עברו 24 שנה מאז תום מלחמת העולם השנייה. הספרות על השואה גדלה והולכת ומופיע הצורך בהכנת ביבליוגרפיות. להלן ברצוני להגיש נסיון ראשוני של מבחר פירסומים על שואת יהדות סלובקיה.

הרשימה המוגשת להלן היא רב-גונית באופי העבודות, בטבען ובצורת הופעתן. היא מכילה שמונים ושבעה פירסומים ערוכים לפי סדר האלפבית. למרות מספר לא קטן של היחידות, נמנעתי מלפצל את הרשימה כי גודל הקבוצות המתקבלות לא היה מצדיק זאת. אי-לכך, העדפתי להגיש את היחידות הממויינות, כמבוא בלבד, ולסמנם במספר הסידורי בלבד.

ברור לי כי הרשימה המוגשת רחוקה מלהיות שלמה. אף היו בידי מספר בלתי ידוע של פירסומים אשר נאלצתי להשאיר מאחורי בצ'קוסלובאקיה, בעוזבי ארץ זו בשנת 1968 טרם פלישת צבאות ברית וארשה. בוודאי ישנם פירסומים לא מעטים שלא ידעתי כלל על קיומם ואהיה אסיר תודה למי שיואיל להסב את תשומת לבי אליהם. יש להעיר שמספר פירסומים המופיעים בזה, הוצאו לאור פעמים מספר במקומות שונים או בשפות שונות. בכל מקרה, העדפתי להביא את כל ההוצאות. במקרים אחדים לא עלה בידי לראות את הפירסום במקורו ולכן קיימים חיסורים בפרטים ואף טעויות, ועם הקורא הסליחה.

כאן ברצוני להודות לד"ר לאדיסלאב ליפשר, למר איבאן קאמנץ, למר אמיל פ. קניאזה ולרוב אליהו כ"ץ, שבהם נעזרתי רבות באיסוף החומר. מיותר לומר שהאחריות להסרנות ולמשגים חלה רק עלי.

לפי אופיים מחלק אני את הפירסומים לחמש קבוצות:

עיונים ומחקרים היסטוריוגרפיים מדעיים, זכרונות אישיים, ספרות יפה, פירסומי הצוררים (תעמולה וספרות משפנטית), הוצאות לזכר אישים וקהילות ומקורות וסטאטיסטיקה.

המחקר המדעי בנושא שואת יהדות סלובאקיה מתרכז בעיקרו בשני מקומות — בסלובאקיה ובישראל, ומשם באים רוב הפירסומים. מאידך-גיסא, אל לנו לשכוח את העבודות החשובות שנתפרסמו בגרמניה המערבית, באיטליה ובארה"ב. רוב הפירסומים — פרי עבודתם של יהודים המה, ומעטים נכתבו בידי לא-יהודים — סלובאקים, גרמנים, איטלקים וכיוצ"ב. גורל יהדות סלובאקיה מצא גם הד בספרים רבים שהתכוננו להעריך ולסכם את מלחמת העולם השנייה, את השואה, את מדיניות הוואיטקן וכיוצ"ב. לא הבאתי כאן את הסוגיה הזו כי רציתי לטפל רק בעבודות שלימות. ואלה המספרים הסידוריים של הפירסומים המדעיים המופיעים ברשימה: 2 — 3 — 6 — 8 — 13 — 14 — 15 — 18 — 23 — 26 — 29 — 31 — 32 — 34 — 35 — 41 — 42 — 46 — 52 — 54 — 55 — 56 — 57 — 58 — 59 — 61 — 62 — 63 — 64 — 65 — 66 — 67 — 68 — 69 — 70 — 71 — 72 — 73 — 74 — 75 — 76 — 77 — 78 — 79 — 80 — 81 — 82 — 83 — 84 — 85 — 86 — 87 — 88 — 89 — 90 — 91 — 92 — 93 — 94 — 95 — 96 — 97 — 98 — 99 — 100.

התלבטתי רבות במיקום הזכרונות השונים. חלק מהעבודות שנאספו בזה הינן על הגבול שבין ספרות ואוטוביוגרפיה. כשחשתי כי למחבר כלשהו קיימת נטיה להגשה אמנותית-ספרותית, לא הכללתי עבודותיו בתוך קבוצה זו. חוקר תולדות יהודי סלובאקיה ימצא עניין רב בפירסומים: 5 — 65 — 66 — 67 — 68 — 69 — 70 — 71 — 72 — 73 — 74 — 75 — 76 — 77 — 78 — 79 — 80 — 81 — 82 — 83 — 84 — 85 — 86 — 87 — 88 — 89 — 90 — 91 — 92 — 93 — 94 — 95 — 96 — 97 — 98 — 99 — 100. אפשר להטיל ספק האם לעבודות ספרותיות יש מקום בביבליוגרפיה בעלת כיוון מחקר היסטורי. בנותני תשובה חיובית במקרה שלפנינו, היה לעיני — האופי התיאורי והביוגרפיה של היצירות, ונראה היה לי כי בכוחן להעשיר את הידע ע"י תיאורי הווי. זו אחת הקבוצות הלוקה בחסר, ואמנם לא מעטים בסלובאקיה דלו את נושאייהם מהטרגדיה הגדולה, וכך גם עשו כמה מסופרי ישראל ואומות אחרות. יש לקוות כי נוכל לחזור ולהשלים את הקבוצה הזו אשר מספריה הינם: 9 — 20 — 21 — 22 — 23 — 24 — 25 — 26 — 27 — 28 — 29 — 30 — 31 — 32 — 33 — 34 — 35 — 36 — 37 — 38 — 39 — 40 — 41 — 42 — 43 — 44 — 45 — 46 — 47 — 48 — 49 — 50 — 51 — 52 — 53 — 54 — 55 — 56 — 57 — 58 — 59 — 60 — 61 — 62 — 63 — 64 — 65 — 66 — 67 — 68 — 69 — 70 — 71 — 72 — 73 — 74 — 75 — 76 — 77 — 78 — 79 — 80 — 81 — 82 — 83 — 84 — 85 — 86 — 87 — 88 — 89 — 90 — 91 — 92 — 93 — 94 — 95 — 96 — 97 — 98 — 99 — 100.

פירסומים שונים של הצוררים מרכיבים את אחד הפרקים הגדולים ברשימה זו. רוב העבודות נושאות אופי "משפנטית", עוסקות בהדרכה כיצד לגזול רכושו של יהודי. אחרות מטפלות בחקיקת

ההפליה או בהשמצת סתם של בני ישראל. כל החיבורים בקבוצה זו ראו אור בסלובאקיה בעת מלחמת העולם השנייה, ומספריהם: 21 — 22 — 24 — 30 — 37 — 38 — 39 — 40 — 43 — 60 — 62 — 63 — 66 — 70 — 71 — 73 — 75 — 80 — 81.

קומץ קטן של עבודות פורסמו לזכר הנעדרים: 1 — 19 — 27 — 28 — 48 — 67. קבוצת התיעוד והסטאטיסטיקה לא גדולה. היא מכילה בין היתר, ספר תעודות חשוב ביותר שפורסם בזמנו ע"י "יד-ושם" (16), קובץ צילומים — עבודת חלוץ בסוגה (77) ורשימות של עדויות אשר נאספו בידי המכון ליהדות זמננו (8—47). ואלה מספרי הפירסומים: 4 — 8 — 16 — 69 — 72 — 77 — 86 — 87. תעודות אחדות פורסמו גם בתוך היחידות 5 ו-10.

להלן קבוצת פירסומים שראתה אור בצורה לא אחידה, כמונוגראפים, כפרקים עצמאיים בקבצים ובמאמרים בעתונות פריודית. אורך המונוגראפים אינו אחיד. הם מופיעים כאן במספרים הבאים: 1—3 — 5 — 10 — 16 — 17 — 10—22 — 24 — 27 — 28 — 29 — 30 — 32 — 34 — 38 — 40 — 43—45 — 53 — 55 — 61—63 — 65 — 66 — 68 — 70 — 71 — 73 — 75 — 77 — 80 — 81 — 83 — 85—87.

בין הספרות הפריודית הכללית גם מספר קטן של מאמרים בעתונות שבועית, כשערכם לגבי המחקר הצדיק זאת. יש בוודאי עוד מספר רב של מאמרים חשובים בעתונות שבועית ויומית אשר לא הובאו לתשומת לבי. אף זה אחד השטחים המצפים עדיין למחקר. מספרי היחידות הם: 4 — 7 — 9 — 13—15 — 17 — 18 — 23 — 25 — 26 — 31 — 35 — 37 — 42 — 46 — 48—51 — 54 — 57—60 — 64 — 69 — 74 — 79. בקבצים נמצאו גם המאמרים הללו: 3 — 6 — 11 — 12 — 36 — 41 — 52 — 56 — 57 — 72 — 78 — 82 — 84.

ואלה הנושאים אשר עניינו במיוחד את הסופרים והחוקרים ואשר הירבו לספל בהם: ההתנגדות האנטי-נאצית מצאה את תיאורה בחלק גדול של הכתבות. רובן פורסמו בעברית, מיעוטן בסלובאקית או באנגלית. הנהירה אחר מחקר של ההתנגדות הינה טיפוסית לכל ההתעסקויות בשואה, ולא כאן המקום לעמוד על פשרה. המספרים הם: 4 — 7 — 12 — 14 — 25 — 46 — 48 — 52 — 54 — 56 — 58 — 59 — 64 — 67 — 78 — 79 — 82. היחידה מס' 46 הינה בעלת אופי ביבליוגראפי ומנסה לסכם את הפנים השונות אשר להתנגדות היהודית בסלובאקיה בעת המלחמה. סיפור מכליל אחר, בשלוש שפות, מופיע תחת המספרים: 15 — 52 — 54. קורות הצנחנים הארצישראלים בארצות השואה יצרו חטיבה נפרדת בפרשת ההתנגדות היהודית ולהם מוקדשות חמש יחידות: 1 — 2 — 6 — 19 — 28.

היו חוקרים אשר ניסו את כוחם בהערכה כוללת של שואת יהדות סלובאקיה. פרי מאמציהם הינם המבואים ליחידות 16 ו-77. העבודות שמספריהן 13 ו-83 הוקדשו ליהודים סלובאקיים אשר נמלטו מאושוויץ, וארבעה מאמרים: 17 — 26 — 69 — 74 מטפלים ביחס הכנסיה הקתולית ל"בעיה היהודית" בסלובאקיה. יחידים במינם הם המאמרים מס' 31 ו-32, שנכתבו בידי כומר קאתולי סלובאקי ושמגמתם לטהר ולהצדיק את מדיניותה של סלובאקיה הפאשיסטית כלפי היהודים. חבורה לא גדולה של סופרים נגעה במחנות-העבודה. הם כתבו את היחידות: 7 — 10 — 49 — 50 — 53 — 57 — 79 — 82. שני גרמנים התעניינו בהשפעת מדיניות החוץ הנאצית על רדיפות היהודים (23—25) ושניים בסלובאקיה שמו ליבם לאספקטים המשפטיים של אותה תופעה (34 — 35 — 51).

ידוע לי על מספר עבודות הנמצאות בהכנה ומצפות לפירסום. יוראי שפיצר בבראטיסלבה — צ'כוסלובאקיה, כתב ספר זכרונות רב מידות על מחנה-העבודה בנובאקי. מתי והאם בכלל יצא הספר לאור, קשה לדעת.

ד"ר לאדיסלאב ליפשוו בטרביגן, גרמניה המערבית, סיים מחקר נרחב על חלקם של היהודים בהתנגדות בסלובאקיה ומקוה לפירסומו הקרוב. ד"ר ליוויה ריטקינכן בירושלים הכינה מאמר על שואת יהודי סלובאקיה עבור החברה להיסטוריה של יהודי צ'כוסלובאקיה בארה"ב. מר איבאן קאמנץ בבראטיסלבה עובד על מאמר הדן בפרלמנט הסלובאקי ויחסו אל השאלה היהודית. חיבורי שלי, המטפל בנוסח הסלובאקי של הפתרון הסופי, נתקבל לפירסום באייסטי-יורופיאן קוורטרלי בארה"ב. לאחר תיאור היש, מלים מספר על החסר. לצערי, המצב אינו משמח כלל ועיקר. נחוצה לנו שורה של מחקרים על נושאים ספציפיים, אשר יאפשרו עבודה מסכמת על ההיסטוריה של יהדות

שואת יהדות סלובאקיה

סלובאקיה במלחמת העולם השנייה. אזכיר כאן כמה מהנושאים. במשפט אייכמן הופיעו פעמים אחדות המונחים "ממשלת הצללים" היהודית בסלובאקיה והתחלת העיסקה "סחורה תמורת דם". אין כל עבודה על הפרשות הללו. כן חסרים אנו ניתוח פועלו של ה"מרכז היהודי", המוסד הרשמי של יהודי סלובאקיה. בקיץ 1968 התנהל על דפי הבטאון של אגודת הסופרים הסלובאקית, "קולטורני זיווט", פולמוס ער על יחס הכנסיה הקתולית לבעיה היהודית. יום פולמוס זה, יהודי מומר — ד"ר לאדיסלאב הופמן, במאמרו מיום ה-7.6.68 — "הכנסיה הקתולית והטרדינה של יהודי סלובאקיה". כתבה זו ומספר רב של תגובות עליה, הדגישו את הצורך במחקר הנושא בכל היקפו. חסרים אנו תיאורים על חייהן ופועלן של מספר תנועות ציוניות, על מבצעי העזרה של הקהילה הסלובאקית ליהודי פולין, הונגריה ויוון, על החיים במחנות-העבודה, עוד, אף כי ההתנגדות היהודית ממשיכה לעניין את הקהל, אין עדיין מחקרים על יהודי סלובאקיה ביחידות הצ'כוסלובאקיות בבריה"מ, במערב אפריקה, בצרפת, בחיל האוויר הבריטי ועוד.

ד"ר שאול אש ז"ל שח לי לעתים קרובות על הצורך לעיין בעמדתה של המנהיגות הסלובאקית אל כל סכך ה"שאלה היהודית" ועל העלאת זיכרם של חסידי אומות עולם, כגון: שר החינוך יוזף סיבאק. מעניין כי דרישה כזו מעלים, אף כי מסיבות שונות לגמרי, האמיגראנטים הסלובאקיים שמצאו מקלט בארצות המערב. אם כן, אין מחסור בנושאים המצפים לתשומת לבו של החוקר. להלן הרשימה הביבליוגרפית:

1. דניאל בן-נחום, עורך, "כאם חשה להציל", שליחותה של חביבה רייק. מח' לתרבות של הקיבוץ-הארצי וספרית פועלים, ת"א.
2. בראדון דורוטי ופסח, "גשר של מעלה", ת"א.
3. הלוי יהושע, תולדות בית"ר בצ'כוסלובאקיה, ת"א, 1960.
4. "הפרקליטות הממלכתית מאשימה", "ילקוט מורשת", 2 (1966), עמ' 107—144.
5. וויסמאנדל, מיכאל ד. — "מן המיצר", ניו יורק תש"ך.
6. גלעד זרובבל — "מגן בסתר", ירושלים, תשי"ב עמ' 517—577.
7. ילינק ישעיהו — "לוחמים יהודים במחנה גובאקי (סלובאקיה)", "ילקוט מורשת", 1, (1963) עמ' 47—67.
8. ילינק ישעיהו — "פעולת המחתררת היהודית בסלובאקיה במלחמת העולם השנייה", מכון ליהדות ומגן, המדור לתיעוד בעל-פה, קאטלוג, א עמ' 27—36.
9. ניר עקיבא — "הכפר גולצ'וב", "ילקוט מורשת", 1 (1963), עמ' 68—71.
10. ניר עקיבא — "שבילים במעגל האש, מרחביה 1967.
11. ספר הפארטיזאנים היהודים — מרחביה, 1956, עמ' 293—318.
12. ספר השומרי-הצעיר — מרחביה, 1956, עמ' 750—766.
13. קולקה אריך — "חמש בריחות מאושביץ", "ילקוט מורשת", 5, (1966).
14. קניאז'ה אמיל פ. — "בדעון המרד בסלובאקיה", "ילקוט מורשת", 5, (1966) עמ' 91—101.
15. קניאז'ה עמיל פ. — "יהודי סלובאקיה במאבקם", "ילקוט מורשת", 5, (1966) עמ' 101—107.
16. רוטקירכן ליוויה — "חורבן יהדות סלובאקיה. תיאור היסטורי בתעודות, ירושלים, תשכ"א.
17. רוטקירכן ליוויה — "למדיניות הוואתיקן וה"שאלה היהודית" בסלובאקיה העצמאית" (1939—1945). ירושם, קובץ מחקרים עמ' 23—45.
18. רוטקירכן ליוויה — "תנועת ההתנגדות בסלובאקיה", ידיעות ירושם, פברואר 1961.
19. "רפי", חוברת לזיכרו של רפאל רייס ז"ל — איחוד הקבוצות והקיבוציות וקבוצת שדה-נחמיה.
20. שטרק ואלריה, — "והעת כנר נגרעת", תל-אביב, 1962.
21. Adamec, A., Arizácia a právne postavenie Židov, Bratislava, 1941.
22. — — —, Jeho lordstvo Žid, Bratislava, 141.
23. Bodensieck, Heinrich, "Das Dritte Reich und die Lage der Juden in Tschecho-Slowakei nach München," Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, IX, 3 (1961), pp. 349—61.
24. Briska, Rudolf, Funkcia podnikatel'a, arizátora, Bratislava, 1940.
25. Broszat, Martin, "Das deutsch-slowakische Verhältnis 1939/40 und seine Rückwirkung auf die Slowakische Judenpolitik", Gutachten des Institutes für Zeitgeschichte, 1958, pp. 221—29.
26. Cavalli Fiorello, "La Santa sede contra la deportazioni degli ebrei dalla Slovacchia durante la seconda guerra mondiale", La Civiltà Cattolica, CXII, 3 (1961), pp. 3—18.
27. Cedry Libanovu. Na nehynucu pamiatku umucenych velikásov Židovstva a 110.000 občanov židovského vyznania zo Slovenska, 1942—45. Nitra, 5721 (1960/61).
28. Chaviva, Bratislava, 1947.

29. Chreno, Jozef, Taky je fasizmus, Mimeographed, Bratislava, 1962.
30. Dostal, L., Der slowakische Judenkodeks, Bratislava, 1941.
31. Durica, Milans S., "Dr. Joseph Tiso and the Jewish Problem in Slovakia", Slovakia, VII, 3-4 (1957), pp. 1-22.
32. — — — — —, Dr. Joseph Tiso and the Jewish Problem in Slovakia, Padova, 1964.
33. Dunnand, Georges, Ne parlez pas leur grâce, Neuchâtel, 1950.
34. Dzugas, Jozef, L'udácke riesenie "Zidovskej otázky" za tzv. Slovenského štátu, An Aspirant Dissertation, Komensky University, Bratislava, 1965.
35. — — — — —, "Postavenie zidovského obyvateľstva v normotvorbe Slovenského štátu v rokoch 1939-43", Právnické studie, 2 (1967), pp. 349-91.
36. Frank, Mozes Z., "Slovakia", American Jewish Yearbook, 45, (1943/44), pp. 319-22.
37. Fundárek, Jozef, "Nariadenia o zidovských podnikoch vo svetle platného práva, najmä obchodného", Právny obzor, XXIV, 1, (1941).
38. Galbavy, Tibor, O arizacnych nariadeniach, Bratislava, 1940.
39. Hammer, Oskar; Ziman, Ladislav, and Victor Hartman, Die Rechtstellung der Juden, Bratislava, 1941.
40. — — — — —, Arizácia a právne postavenie Židov, Bratislava, 1941.
41. Hevessi, Eugen, "Slovakia", American Jewish Yearbook, 46 (1944-45), pp. 263-65.
42. Holotik, L'udovit, "The Jewish Problem in Slovakia", East European Quarterly, I, 1 (1967), pp. 31-37.
43. Jurás, Stefan, Ako arizovat' obchodne a zivnostenské podniky, Bratislava, 1940.
44. Jasik, Rudolf, Námestie sv. Alzbety, Bratislava, 1958.
45. — — — — —, Mrtvi nezpievajú, Bratislava, 1961.
46. Jelinek, Yeshayahu, "Jewish Resistance in Slovakia During World War II". The Institute of Contemporary Jewry, Oral History Division Catalogue No. 2, 1965, pp. 28-40.
47. — — — — —, "The Role of the Jews in Slovakian Resistance", Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, XV, 3 (1967), pp. 415-422.
48. Kac, Elias, "Jedna hrabska zena", Jevrejski Almanach, 1965-67, pp. 205-207.
49. Kamenec, Ivan, "Zidovsky koncentračny a pracovný tábor v Novakoch", Vlastivendy sborník hornej Nitry, III, 1966, pp. 51-68.
50. — — — — —, "Vznik a vyvoj zidovských pracovných táborov a stredísk na Slovensku v rokoch 1942-44", Nové obzory, VIII, 1966, pp. 15-38.
51. — — — — —, "Zidovská otázka a spôsoby jej riešenia v čase autonómie Slovenska", Nové obzory, IX, 1969.
52. Knieza Emil F., "The Resistance of Slovak Jews", They Fought Back, ed. by Yury, Suhl, New York, 1967, pp. 176-181.
53. — — — — —, Siesty prápor, na stráž! Bratislava, 1964.
54. — — — — —, "Bojová kapitola slovenských židov", Vestník Židovských náboženských obcí v Československu, XXVI, 8 (1964), pp. 2-3.
55. — — — — —, Musketiery zltej hviezdy, Bratislava, 1967.
56. — — — — —, "Strely svistali zo vsadial", Cestyk slobode, Bratislava, 1965, pp. 90-95.
57. Kornianski, Joseph, "Slovakia of Tiso", Ghetto Fighter's House Bulletin, 22, (1960).
58. Lazar, Arnold ("Bumi"), "Days and Years in the Fascist Slovakia", Yad Washem Letters, 36 (1965), pp. 13-20.
59. Leonov, Leonid C., "Eврејка Іра", Partyzán, I, 28 (1946), pp. 1, 2.
60. Luby, Stefan, "Rasová príslušnosť — problém nemeckého manželského práva", Vsehrd XVI, 17, p. 59.
61. Mandel, Luis, "The Tragedy of Slovak Jewry in Slovakia, New York, 1959.
62. Mikula, J., Židovský plán na vyhubenie Nemcov, Bratislava, 1941.
63. Moravek, Augustin, Priručka pre dôverníkov, dočasných správcov a arizátorov, Bratislava, 1940.
64. Nemec, Pavol, "Spomienky z bojov v Nitrianskej doline", Tribúna (Bratislava), I, 17 (1947).
65. Neumann, Jermijahu Oskar, Im Schatten des Todes, Tel-Aviv, 1956.
66. Pazitny, R., Kto je židom (Legislatívna úvaha), Bratislava, 1940.
67. Padli za slobodu, Bratislava, 1954, pp. 102, 179, 187.
68. The Persecution of the Jews in Nazi Slovakia: Reports and Documents, London, 1942.

שואת יהדות סלובאקיה

69. Pillon, Ceasare, "Pio XII e Tiso, Il, Diletto Figlio Deportò Gli Ebrei, (Un Documentare di Vie Nuove!)." *Vie Nuove*, XX, 3 (1965), pp. 33—44.
70. Pokorný, Ctibor, *Zidovstvo na Slovensku*, Turčiansky sv. Martin, 1940.
17. Pokyny pre scudzovanie bývalých židovských domových nehuťelností, Bratislava, 1944.
72. Report of the International Committee of the Red Cross on its Activities During the Second World War, September 11, 1939 — June 30, 1947. Geneva, 1948, Vol. I, pp. 645—47, Vol. III. pp. 409, 523.
73. Riedler, Gejza, *Zákon o žid. podnikoch a žid. zamestnaných v podnikoch a iné Predpisy o arizácii*, Bratislava, 1940.
74. Rothkirchen, Livia, "The Policy of Vatican and the Holocaust in 'Independent Slovakia", *Yad Vashem Studies*, VI, (1966), pp. 23—45.
75. Sencak, Michal, *Súpis židovského majetku podľa nariadenia s mocou zákona č. 203/40 Sl. z. Bratislava*, 1940.
76. "Statistische Ausgaben über der Schicksal der Juden in der Slowakei", Gutachten des Institutes für Zeitgeschichte, München, and the Wiener Library, London, 1959.
77. Steiner, Fridrich, ed., *Tragédia slovenských Židov*, Bratislava, 1949.
78. Suchy-Stern, Filip, "V bojoch sa rodilo vit'azstvo", *Cesty k slobode*, Bratislava, pp. 184—202.
79. Sykora-Schlesinger, Fero, "Trpeli a bojovali", *Tribúna* (Bratislava), I, 17 (1947).
80. Vasek, Anton *Protizidovské zákonodarstvo na Slovensku*, Bratislava, 1942.
81. — — — — —, *Die Lösung der Judenfrage in der Slowakei*, Bratislava, 1942.
82. Volanská, Hela, *Stretnutie v lesoch*, Praha-Bratislava, 1949.
83. Vrba, Rudolf and Alan Bestic, *I cannot forgive*, New York, 1965.
80. Wachsmann, Z. H., ed. *Jews in postwar Europe; the Governments in exile and their attitude toward the Jews*, New York, 1944.
85. Wachsmann, Z. H., *Jews Czechoslovakia*, Reprint from the New Series (English Edition), *The Governments in Exile and Their Attitude Towards the Jews*. New-York, 1944.
86. *Židia na Slovensku*, Bratislava, Ustredná Židov, 1942.
87. *Židovská ročenka pre Slovensko 5700 (1940)*. Redakcia D. Gross. Bratislava, 1940.

PATTERNS IN THE EXTERMINATION OF THE ESTONIAN JEWRY — by Dr. Marc Dworzecki

Dr. M. D., of the Chair of Holocaust Research at Bar-Ilan University, relates the ways used for the extermination of the Estonian Jews during the Nazi era.

There were 4,500 Jews living in Estonia on the eve of the war. At the outbreak of "Operation Barbarossa" part of them escaped in the wake of the retreating Soviet armies. The remainder — a few thousands — perished or were murdered by the "Sonderkommando A-1" under Dr. Martin Sandberger within a couple of months.

About 3,000 Jews from Theresienstadt, Berlin and Frankfurt were transported to Estonia after the local Jewry had been taken care of (September — October 1942). 90% of these were murdered in Kalevi Liiva. Approximately 20,000 Jews from the Vilna ghetto were brought to Estonia — in four transports — during the months of August — September 1943. About 2,800 Jews from the Kovno ghetto were transported there at the end of October 1944, and 500 women from Bistritz (?) in Transsylvania arrived in July 1944. Only few hundred of all these survived the war.

GENERAL GIRAUD AND THE JEWS — by André Kaspi

Dr. A. Kaspi describes General Giraud's attitude to the Jews in Algiers from January to July 1943. The General and his regime, which was established under the auspices of the Allied Armies following their invasion of North-Africa, were in no hurry to cancel the discriminating legislation introduced by the Petain government. Actually, the author proves that Giraud and his minions tried to preserve the restrictions inflicted upon the Jewish community, at least partly. The change of this policy was forced by external pressure, Jewish and Gentile World Opinion and the American Press.

BOOK REVIEWS

Dr. Isaiah Yelinek brings a detailed bibliography from the study of the Holocaust in Slovakia.

I. Gutman reviews two documentaries, dealing with the Warsaw ghetto, which were published recently: **Rabbi Huberband** — Kiddush Hashem; **Abraham Levin** — From the Notebook of the Teacher in "Yehudiah".